

La qualitat lingüística a les emissores de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió¹

Francesc Vallverdú

Assessor lingüístic de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió

1. Abans d'entrar de ple en el tema que ens ocupa, recordem els problemes de base, les circumstàncies més determinants del marc sociolingüístic que entrebancava l'extensió social de la llengua en l'etapa inicial de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV). En primer lloc, partíem d'una situació de conflicte lingüístic, en la qual la llengua catalana era encaminada a un implacable procés de substitució. Certament, des de 1977 i, sobretot, des de 1980, les condicions havien canviat, però els danys derivats de la persecució franquista perduraven i potser llavors es feien més visibles.

En segon lloc —i relacionat amb la circumstància anterior—, la cultura catalana era essencialment una cultura escrita: l'estàndard escrit, dins les dimensions extremament minoritàries en què es trobava la cultura catalana, era àmpliament respectat, ni que fos gràcies a l'estrenu i anònim esforç dels correctors. No es tracta de cap tret especialment elitista de la cultura catalana, sinó que és, en part, una conseqüència directa de la política lingüística: recordem que les retransmissions de futbol o la primera ràdio en català no foren autoritzades sinó després de la mort del dictador.

En tercer lloc, el català estàndard tenia —i té encara— per part dels catalanoparlants una adhesió difusa i poc compromesa. En el pla simbòlic, l'adhesió, o lleialtat si voleu, sembla ferma i resoluta; en el pla de la realitat, en la pràctica quotidiana, sobretot en l'àmbit oral, l'estàndard es dilueix en realitzacions tan heterogènies que a vegades poden afectar la intercomprensió. El problema esdevé especialment greu quan aquests desajustaments heterogenis són detectats no pas entre els parlants corrents —desajustaments que sempre s'han tolerat—, sinó entre els professionals, sobretot quan aquests es mostren incapaços de practicar l'estàndard en els registres de la seva especialitat. Posaré un exemple prou impactant: una bona part dels professionals de l'àmbit bancari i financer parlen de *la compte*, encara que l'interlocutor di-

---

1. Aquesta comunicació ha estat possible, en gran mesura, gràcies als informes sectorials de Maria Alba Agulló, coordinadora general dels Serveis Lingüístics de Televisió de Catalunya, i d'Oriol Camps, cap de la Unitat d'Assessorament Lingüístic de Catalunya Ràdio.

gui *el compte* i malgrat que, si ho llegeixen o ho escriuen, utilitzaran la forma estàndard. Aquesta mena d'esquizofrènia lingüística és molt il·lustrativa d'un dels perills més seriosos que assetgen avui el català com a llengua útil.

Finalment, la quarta circumstància que incidia —i incideix— en la consolidació de l'estàndard és la concernent al corpus. Val a dir que em compto entre els qui opinen que l'acadèmia —als països com el nostre, en què l'acadèmia té una intervenció decisiva en la codificació de la norma— no pot servir d'excusa per a les deficiències en l'ús de l'estàndard. (Per exemple, no és missió de l'acadèmia avalar o proposar nova terminologia: val a dir que la creació del TERMCAT, una agència que sí que pot actuar amb immediatesa, ha fet perdre urgència a aquesta polèmica i ha estat un dels encerts més rellevants en política lingüística, dins l'àmbit del corpus.) Ara: malgrat que entre les veus més crítiques a la «inoperància» de l'Institut trobem moltes incomprendions i confusions sobre els problemes reals de la situació sociolingüística catalana, no es pot negar, tampoc, que la poca receptivitat de l'acadèmia a certes propostes gramaticals i lèxiques avalades per una respectable tradició (Fabra, Coromines, Moll, per citar només alguns noms indiscutibles) ha pesat negativament en la seva consideració pública, i això és col·lectivament un llast del qual és difícil de desprendre's.

2. Amb aquests antecedents, podem entrar ara a analitzar els factors, materials i humans, amb què es comptava l'any 1983 en el desplegament de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió. D'una banda, tot el personal mobilitzat per posar en funcionament aquelles emissores de ràdio i de televisió «n'havia d'aprendre». En efecte, encara que des de feia temps hi havia ràdios locals que emetien en català i fins i tot Ràdio 4 ja tenia set anys d'experiència, així com hi havia programes de televisió en català amb bons equips a Sant Cugat, les emissions de ràdio i de televisió de la Generalitat implicaven un salt quantitatiu i qualitatiu per la seva ambició d'esdevenir veritables mitjans de masses. Si quant als aspectes tècnics ens podíem inspirar en les experiències dels països més avançats (Estats Units, Gran Bretanya, o França) i quant als equips, en la tecnologia més recent, respecte dels continguts calia en gran mesura improvisar.

Més encara: els professionals no solament havien d'aprendre a fer ràdio i televisió de continguts catalans, sinó que també havien de reciclar-se lingüísticament, perquè en general tenien una formació deficient o insuficient en català. Sobre les dificultats d'aquest reciclatge voldria aclarir un tòpic que a vegades s'aplica injustament a aquests professionals. Quan s'assenyala que els comunicadors catalans, per demostrar la seva professionalitat, han de tenir un bon domini de la llengua, es proclama una gran veritat. Però quan s'exigeix que, al mateix temps, tinguin una formació enciclopèdica tal que puguin contrarestar les deficiències d'altres professionals, potser ja els demanem un esforç excessiu. En efecte, un comunicador pot ser criticat si pronuncia malament uns textos corrents, si s'equivoca en formes gramaticals absolutament fixades o utilitza paraules netament inadequades, però, en canvi, si es troba amb textos especialitzats (mèdics, judicials, financers, científics, etc.) o amb professionals de qualsevol activitat que prescindeixen de la modalitat estàndard que haurien de dominar millor que ningú i fan ús de pa-

raules o expressions inapropiades, no és lícit exigir al nostre comunicador que tingui una formació tan universal que li permeti d'esmenar aquestes deficiències alienes. Si un advocat diu que el jutge ha dictat «un *auto* per *sobreseir* la causa» o un metge declara que «la *diagnossis* confirma que pateix una greu *enfermetat*», podem sorprendre'ns que el comunicador no trontolli en el seu ús de l'estàndard? Jo crec que fóra molt injust d'exigir-li el que en principi no li correspon. És més: quan s'exigeix que els nostres comunicadors aprenguin dels francesos, dels italians o dels britànics, jo em demano: què farien aquests professionals si es trobessin a cada moment amb textos i interlocutors dubtosos?

És evident que la nostra situació necessita, ara com ara, croses per poder avançar. En el nostre camp, aquestes croses són els correctors o, per dir-ho més institucionalment, els serveis lingüístics. He seguit molt de prop la tasca dels correctors —primer en el món del llibre i més tard en el món de la comunicació audiovisual—, i no tan sols l'he valorada sempre amb respecte, sinó que les bromes fàcils sobre ells m'han semblat una mostra de poca serietat intel·lectual. Per això sé que no se m'entendrà malament en recordar que una vegada, als inicis de TV3, vaig avançar que els correctors eren, en la perspectiva de la normalització, «una categoria a extingir». Certament, de serveis lingüístics n'hi ha fins i tot a la BBC, però tenen la missió de respondre a consultes puntuals (com, per exemple, saber la pronunciació d'un vocable rar o bé d'un topònim estranger). Ara: el que no hi ha a la BBC o en altres països més normals són equips de lingüistes que revisen textos, fan advertiments d'elocució i ortologia, i fins i tot observacions de tipus cultural. Per tant, des d'un punt de vista sociolingüístic, la institució del corrector és una anomalia. El dia que en el domini lingüístic català es pugui prescindir de la feina dels correctors podrem dir que ens trobem en una situació normal.

3. Ara com ara, però, la correcció lingüística és necessària, i convé que els serveis lingüístics de la ràdio i la televisió mantinguin i refermin la seva estructura per assolir i millorar la qualitat lingüística. L'organització dels serveis lingüístics de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió té fórmules diferents en els dos grans mitjans.

A la ràdio funciona la Unitat d'Assessorament Lingüístic (vegeu annex), que coordina totes les tasques de consultes, correcció, reciclatge i seguiment de caràcter lingüístic. El fet que la ràdio s'expressi només oralment fa més homogènia l'activitat dels lingüistes, però al mateix temps hi ha una gran varietat de llenguatges. Als informatius, en general, els textos són llegits per l'editor i diversos redactors, però hi ha bastant marge per a la improvisació (unitats mòbils, corresponsals, «talls de veu» com a document sonor, entrevistes, intervencions d'urgència). A l'àrea d'esports, hi ha una part llegida (informatius), però la major part de l'activitat és improvisada (transmissions, entrevistes, documents sonors). Les entrevistes en directe o gravades solen fer-se amb l'ajut d'un guió. Els programes musicals solen fer-se a partir d'un guió, però no sol ser així en els de música moderna. Les tertúlies i els debats són totalment improvisats, si bé el conductor del programa pot ajudar-se d'un guió. Les falques publicitàries són de dues menes: les que es fan a l'emissora (solen ser molt controlades lingüísticament) i les que vénen d'agèn-

cies externes (la proporció és d'un 50 %). Els programes gravats, de caràcter monogràfic, solen ser fàcilment controlables; però si la gravació correspon a una entrevista, un magazín, etc., té òbviament els avantatges i els inconvenients del producte original.

A la televisió, en canvi, els serveis lingüístics no sols estan distribuïts per àrees, sinó que, a més, tenen organitzacions i funcionaments diferents (vegeu annex) El Servei Lingüístic d'Informatius, el més important en nombre de personal fix, corregeix els textos que seran llegits (i sovint subtítulats) i els que apareixen escrits en pantalla, la qual cosa vol dir que cada vegada més han de vetllar per la qualitat oral i escrita d'un mateix text. La mateixa dinàmica dels informatius dificulta a vegades la tasca de correcció: l'origen divers dels textos, la correcció per ordinador (a vegades no és el text corregit el que es llegeix), la manipulació no controlada de textos (en rètols, titulars, gràfics, etc.), són font d'errors. El Servei Lingüístic de Producció Aliena fa una tasca de control de qualitat dels productes que s'emeten, ja que els estudis de doblatge i de subtítolació són plenament responsables dels seus productes. La qualitat lingüística s'assegura així: aconseguint que els estudis treballin amb traductors i adaptadors homologats per Televisió de Catalunya (TVC); donant-los orientacions generals per escrit i la possibilitat de consultes per telèfon; demanant-los de fer modificacions puntuals (*retakes*) quan es detecta alguna deficiència en el producte; controlant les veus dels actors i les actrius de doblatge. El Servei Lingüístic de Producció Interna s'ocupa de corregir els guions dels programes i d'assessorar els actors o els comunicadors quan aquests es realitzen, si això és possible, i controlen els productes en què no intervenen directament (aquests solen tenir un corrector assignat per Televisió de Catalunya, el qual sovint assisteix als assajos i a les gravacions). Només una part dels programes de producció interna poden tenir correcció prèvia, ja que molts són directes o semidirectes, on la improvisació és decisiva. El servei lingüístic del Departament Comercial tradueix del castellà o revisa els textos dels espots publicitaris, però com que en general no pot intervenir en la seva realització, això fa que les deficiències més freqüents en la publicitat es detectin en les veus o en la pronunciació dels textos. Tots aquests serveis estan coordinats per la Comissió de Normalització Lingüística, que té la missió d'assessorar la Direcció en totes les qüestions de caràcter lingüístic.

4. Tant en ràdio com en televisió, un factor decisiu per a l'eficàcia del control lingüístic és el seguiment de la programació. El seguiment consisteix a escoltar o visionar un programa i anotar les errades que s'hi observen per avisar l'interessat o els responsables del programa dels errors que s'hi han detectat. Aquesta comunicació pot ser des d'una mera comunicació verbal o escrita fins a un informe més detallat. En efecte, els serveis lingüístics no poden funcionar en la seva plenitud sense comprovar com s'apliquen o s'interpreten les seves instruccions. En aquest sentit, sense un seguiment sistemàtic dels programes, l'actuació dels serveis lingüístics sempre serà aleatòria o provisional. Ara: un seguiment satisfactori, que sàpiga discernir l'ocasional del continuat, el nyap de l'error, el descuit de la ignorància, l'encert en la tria del registre d'un clar desencert, implica més personal dedicat a aquesta activitat i, per tant, més recursos.

Desgraciadament, aquests recursos no sempre són assumibles pel pressupost, i sovint hi ha urgències que n'impedeixen un funcionament correcte.

En qualsevol cas, la manera més eficaç de contribuir a la millora de la qualitat lingüística és la d'anar pujant, quan les condicions ho permeten, el llistó de la capacitat lingüística. En efecte, si en els moments fundacionals les circumstàncies obligaven a fer els ulls grossos quant a les habilitats lingüístiques dels comunicadors, perquè el que convenia urgentment era engegat uns mitjans audiovisuals potents, ara que no hi ha aquella urgència, els responsables de la ràdio i de la televisió poden i han de ser més exigents amb les condicions que ha de complir un candidat a comunicador. Per això, la capacitat lingüística no sols s'ha generalitzat com a factor determinant en l'avaluació de qualsevol candidat, sinó que, a més, el llistó d'aquesta avaluació ha anat pujant gradualment en les diverses categories. Certament, en algun programa hi ha col·laboradors que no tenen el nivell de capacitació lingüística desitjable, però la seva vàlua professional és tan rellevant que els responsables de la programació consideren que cal respectar aquesta singularitat. En aquests supòsits, els serveis lingüístics solen fer un seguiment més intensiu per mirar d'esmenar les deficiències més notòries, però com que quasi sempre es tracta de programes amb molta improvisació, la tasca és més aviat frustrant. De tota manera, el debat sobre aquests programes ultrapassa el tema de la qualitat lingüística.

La mateixa consolidació dels mitjans de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió fa que de dia en dia la selecció i la formació del personal siguin enteses com a condicions imprescindibles per a la millora de la qualitat lingüística. Per això es pot dir que el «personal de base», tant a les emissores de ràdio com a les de televisió, és cada vegada més capacitat lingüísticament. Cal tenir en compte també que aquesta exigència s'ha anat estenent a altres categories (guionistes, documentalistes, tècnics d'emissió, operadors de teletext, etc.).

5. Finalment, quant a la cooperació que els serveis lingüístics mantenen amb l'IEC, cal dir, en primer lloc, que la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió com a entitat de caràcter públic respecta i aplica la normativa derivada de les lleis de creació de l'ens (Llei de 30 de maig de 1983) i sobre l'autoritat lingüística de l'Institut (Llei de 24 d'abril de 1991). Paral·lelament, cal destacar la importància de la cooperació amb el TERMCAT, organisme que sovint és consultat pels serveis lingüístics de ràdio i televisió. Són importants, així mateix, els contactes puntuals amb diverses instàncies de la Direcció General de Política Lingüística (Assessorament Lingüístic, Gabinet de Didàctica) i, naturalment, amb les universitats, especialment amb les facultats o els departaments dedicats a la comunicació. També hi ha una cooperació puntual amb l'IEC, en forma de divulgació de les seves decisions sobre lèxic o gramàtica i a través de consultes, que, desgraciadament, no sempre són aclarides, potser perquè es tracta de qüestions massa conflictives.

Aquesta última observació ens porta a la pregunta final: es pot millorar la cooperació dels serveis lingüístics de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió amb l'IEC? Particularment, no crec en fórmules màgiques. Crec que es tracta d'una cooperació que no es pot materialitzar fàcilment

en propostes fantasioses o en comissions mixtes sense operativitat. Considero que l'important són canals de comunicació fluids i mecanismes àgils de relació.

Annex

Al marge del tema d'aquestes Jornades, sembla convenient de fer algunes referències històriques. La Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV) —creada per llei del Parlament de Catalunya de 30 de maig de 1983— va estructurar-se com a projecte, sota la direcció d'Alfons Quintà, el qual més tard seria el primer director de Televisió de Catalunya. L'any 1982 Quintà, esperonat per l'exemple del diari *El País*, el primer rotatiu espanyol que havia elaborat un «llibre d'estil» per als seus redactors, em va encarregar una mena de promptuari d'elocució i ortologia que pogués servir de guia per als locutors —i aquí utilitzo el terme en el sentit etimològic— de les futures emissores de ràdio i televisió. Malgrat que entre nosaltres era un camp pràcticament per artigar, vaig acceptar el repte, i al cap de poques setmanes vaig presentar-li la meva proposta, la part substantiva de la qual va aparèixer tres anys més tard en forma de llibre: *Elocució i ortologia catalanes* (1986). (Per a aquells que no coneguin aquesta obra, avui difícil de trobar, aclariré que els criteris d'elocució i ortologia s'inspiraven en el memorable treball de Coromines «Sobre l'elocució catalana en el teatre i en la recitació», i de fet n'era un desplegament pràctic.)

Mentre jo preparava aquest encàrrec, es va produir un fet que li donava una nova dimensió. En efecte, a l'estiu de 1983 el Parlament de Catalunya va elegir el primer Consell d'Administració de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, i entre els seus membres hi figurava jo. La meva doble condició d'autor d'una guia d'elocució i de conseller em va conferir per part dels altres companys i companyes del Consell un reconeixement com a «expert en llengua» quan s'esqueia l'oportunitat de formular directrius o recomanacions. D'aquesta experiència en concret, en guardo un record personal excel·lent, i puc assegurar que en les qüestions lingüístiques i sociolingüístiques els acords d'aquest primer Consell sempre foren unànimes.

Aquests antecedents, doncs, poden explicar el fet que, quan vaig cessar com a conseller a mitjan 1984, el director general de la CCRTV —aleshores, Joan Granados— em convoqués de nou per designar-me com a assessor lingüístic de la Direcció, amb una especial dedicació a la televisió, com a mitjà més poderós i complex.

Els Serveis Lingüístics de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió estan estructurats actualment de la manera següent:

1) Assessorament lingüístic de la CCRTV, integrat per dues persones: el cap dels Serveis Lingüístics i una secretària.

2) Les emissores de ràdio de la CCRTV (Catalunya Ràdio, Catalunya Música, Catalunya Informació i Catalunya Cultura) tenen un servei lingüístic centralitzat, la Unitat d'Assessorament Lingüístic (UAL), integrada per un cap, nou lingüistes i de dos a quatre becaris. La UAL dóna servei les vint-i-quatre hores del dia, excepte les nits de dissabte i diumenge.

3) Els centres de Televisió de Catalunya (TV3, C33, Teletext, Satèl·lit) no tenen uns serveis lingüístics centralitzats, però hi ha una Comissió de Normalització Lingüística (amb una coordinadora general fixa) que els articula. Els serveis estan estructurats així:

a) El Servei Lingüístic d'Informatius, integrat per vuit lingüistes (entre els quals hi ha una coordinadora). Regularment tenen també un becari.

b) El Servei Lingüístic de Producció Aliena, amb tres lingüistes fixos, té la missió de controlar els productes doblats i subtitulats. Els lingüistes i els traductors que treballen per als estudis de doblatge han estat homologats per Televisió de Catalunya. Actualment, hi ha vuitanta-tres correctors adaptadors, cent disset traductors d'anglès, vint-i-dos d'alemany, cinquanta-vuit de francès, vint-i-vuit d'italià i setanta-cinc de vint-i-nou altres idiomes. Aquests traductors homologats ocasionalment tradueixen textos per a altres departaments.

c) El Servei Lingüístic de Producció Interna té quatre lingüistes fixos (entre els quals hi ha una coordinadora). Coordinen, així mateix, l'activitat dels assessors lingüístics assignats a alguns programes, de nombre variable.

d) El Servei Lingüístic del Departament Comercial té dos lingüistes que es dediquen a assessorar i controlar els espots publicitaris.

e) El servei de teletext té una lingüista adscrita.

f) La Comissió de Normalització Lingüística té, com a col·laboradora fixa, una professora per a les pràctiques individuals i el seguiment lingüístic.